

СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Добрин Христов Канев, ПН 3.3. Политически науки

по дисертацията на тема **“Политическо представителство на българите мюсюлмани след 2005 година”**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”, професионално направление 3.3. Политически науки

на Милен Руженов Журналов

Представената за публична защита дисертация на Милен Журналов на тема „Политическо представителство на българите мюсюлмани след 2005 година“ е завършено, задълбочено и самостоятелно изследване с високи качества, което отговаря във всички свои аспекти на високите научни критерии, поставени пред една докторска теза.

За да обоснова това свое твърдение, ще обърна внимание на някои важни характеристики на дисертационния труд, които ми дават основание да стигна до подобно заключение.

Първо. Темата на дисертацията на Милен Журналов предполага изясняване на проблеми, които са значими от научна и практическа гледна точка. Насочването към изследване на мястото на общността на българите мюсюлмани в политическия ни живот от гледна точка както на насочени към тях политики, но също така и на тяхната собствена политическа дейност, представлява несъмнен интерес за политическата наука, но може да има и своето практическо значение. Още повече, че, както с право твърди и авторът, въпросът в центъра на дисертацията - „проблемът за политическото представителство на българите мюсюлмани не е изследван задълбочено и цялостно в българската академична литература“ (с. 5).

Второ. Дисертантът още в началото е формулирал ясно и прецизно своите цел, задачи, теза.

Авторът на дисертационния труд си е поставил една комплексна изследователска цел в три измерения – първо, да провери „дали и в каква степен общностната принадлежност на българите мюсюлмани влияе на политическото им представителство на национално и местно ниво“; второ, „дали и в каква степен двойната им маргинализация от мнозинствата (от българите християни – по религиозен признак, от турците – по етнически) ги провокира към създаване на собствени политически проекти“ и трето, „дали и в каква степен те остават в традиционната си роля на обект на политики или успяват да се превърнат в техен субект“ (вж. с. 4-5).

Оттук следва и поредицата от множество по-конкретни изследователски задачи, изведени от дисертанта: дали и по какъв начин разнообразната общностна идентификация на българите мюсюлмани и различните им теории за произход влияят върху политическия им избор; дали и в каква степен – от обект на държавни политики – те се превръщат в субект както на регионално, така и на национално ниво; дали и в каква степен отношението на партиите към българите мюсюлмани остава отношение към общността като цяло или се трансформира в отношение към отделни граждани, ценени или отхвърляни заради личните им качества, вместо заради общностната им принадлежност; дали и как се променят стратегиите на национално представените политически партии за включването на българите мюсюлмани във властта; успешни ли са опитите за реализиране на собствени партийни проекти; какви са мотивациите на българите мюсюлмани за политическия им избор; каква е реализацията на кандидатите им като депутати, кметове, съветници и заемащи високи управленски длъжности в държавната администрация (вж. с. 5).

Тезата на дисертацията, поставена за доказване, изглежда по-скоро частично формулирана от гледна точка на цялостното съдържание на дисертацията: „постепенно разширяващото се политическо представителство на българите мюсюлмани се извършва преди всичко чрез традиционните партии вместо чрез собствени проекти, но – въпреки това – отношението към техните представители остава в голяма степен отношение към маргинална общност.“ (с. 5) Наред с това срещаме и мимоходом заявена значима хипотеза - че разнообразната общностна идентификация влияе върху политическия избор, както и посочената нужда от отговор на въпроса дали за политическото представителство на българите мюсюлмани водеща роля играе принадлежността им към специфична общност или преобладаващо значение имат личните им качества (вж. с. 6).

Още тук трябва да се каже, че изпълнението на изследователската цел, доказването на тезата, валидирането на хипотезата са сериозно научно предизвикателство, най-малкото защото например електоралното поведение, от което се реализира политическото представителство, зависи, наред с важните в случая езикови и религиозни фактори, и от ред други фактори от по-постоянен или по-ситуационен характер.

В началото е посочен и времевият обхват на изследването, но изглежда има нужда от допълнителна аргументация за избора на началната точка, доколкото единственият посочен критерий (парламентарният пробив на „Атака“) е по-скоро външен от гледна точка на съдържанието на труда. А и реално в по-голямата част на дисертацията се изследва по-широк период.

Трето. По отношение на избраната от Милен Журналов **изследователска методология** може да се твърди, че тя **разкрива възможности за доказване на тезата на дисертационния труд.** Най-общо казано, става дума за задълбочено case study, при което изследваните обекти – общността на българите мюсюлмани, нейното място в българската политика, собствената ѝ политическа активност – са анализирани от различни аспекти – политически, исторически, културен, етнически, психологически.

Важна роля при доказване на авторовите тези играят и резултатите от извършените от него теренни проучвания с качествена методика (дълбочинни интервюта), с което той е демонстрирал способността си успешно да прилага разнообразни методи на изследване.

Четвърто. **Дисертантът е изградил своето изследване върху изключително богат и разнообразен източников материал.** Дисертацията се базира на много на брой и разнообразни първични и вторични източници. Използваните в труда и посочени в библиографията 134 заглавия на български и чужди езици илюстрират високата степен на познание от страна на автора на всички значими по-стари и съвременни публикации в областта на изследването. От една страна, това са произведения, третиращи теоретичните аспекти на идентичностите (А. Смит, А. Гидънс, Р. Брубейкър, Ъ. Гелнер), от друга – трудове, изследващи конкретно идентичността на българите мюсюлмани (от В. Априлов и Л. Милетич до съвременни български и чуждестранни автори), от трета – изследванията на държавните политики по отношение на българите мюсюлмани през годините.

Наред с това са използвани и множество документи и архивни материали, взети основно от Централен държавен архив и държавните архиви на Благоевград и Смолян, както и публикации в централни и регионални медии. Извършен е и анализ на електоралните статистики за периода на изследването. Както беше споменато, важен източник са теренните проучвания, извършени от автора през 2019 г. и 2020 г., (както и непубликуваните теренни материали на Евгения Иванова от 2013 г. и 2016 г.), проведени в областите Благоевград, Пазарджик (Велинградско), Смолян и Кърджали и събрали спомени и разкази на респонденти, пряко или косвено свързани с изследвания проблем.

Пето. **Предложената от Милен Журналов структура на дисертационния текст отговаря на академичните стандарти и на преследваните изследователски задачи.**

Авторът е организиран труда си в увод, четири отделни глави и заключение, като е постигнал достатъчен баланс (независимо, че две от главите са видимо по-обширни от другите две), логическа връзка и последователност между тях.

След един *увод*, който следва академичните правила, в *първа глава*, която също има своеобразен въвеждащ характер, най-напред се тръгва към изясняване на проблемите около идентификацията на българите мюсюлмани. На базата на различни източници и на исторически примери се изясняват авторовите позиции около идентичността на българите мюсюлмани (определяна като „колеблива“ или неопределена); около наименованието (българи мюсюлмани); около дефинирането им като етническа група със специфична „междинна позиция“ между православни българи и турци; около техния произход (тук по-скоро са представени множеството различни теории по този въпрос); около самоидентификацията на членовете на тази общност в различни части на страната (също колеблива, неясна).

Втората глава продължава процеса на въвеждане в основната тема на дисертацията. В нея са открити два аспекта на положението на българите мюсюлмани в политиката на страната. От една страна, още от първите следосвобожденски години до 1989 г. те са *обект* на намеса и натиск на различни действащи лица във вътрешния им живот. От друга страна, от първите десетилетия на ХХ век те получават възможности да действат като *субекти* на местната и националната политика. Авторът на базата на значителен исторически и биографичен материал подробно е очертал различните етапи на тези две състояния и техните характеристики. Той приключва този си анализ с политическата активност на представители на общността непосредствено преди възприетия от него начален пункт на същинското изследване – 2005 година. „Тези две глави, както пише Милен Журналов, са необходими, за да се изясни тясната обвързаност на сегашните политически процеси с видовете идентичности на българите мюсюлмани, както и с травматичната памет, формирана от последователните политики на репресия, провеждани от множество режими в новата история на България“ (с. 8).

Следващите две глави вече стриктно следват основната тема на дисертацията и нейния заявен времеви обхват, макар че и тук логиката на изследване неминуемо води до връщане назад, особено за партии, чийто връх на влияние е бил по-скоро преди 2005 г. В *третата глава* се проследяват политиките на по-важните партии към българите мюсюлмани и оттам тяхното политическо представителство чрез съответните партии. Отделен шрих са опитите за създаване на собствени партийни проекти, излъчени от българите мюсюлмани. Изводът на автора е, че „и чрез вота си общността е фрагментирана, което до голяма степен предполага превеса на политическия пред етническият и религиозният аспект на нейните електорални мотивации“ (с. 106).

Този извод на автора се потвърждава в *четвъртата глава*, в която най-напред на детайлен анализ са подложени именно електоралните мотивации на българите мюсюлмани - анализ, в който се открояват допълнително и различия по възрастов признак – най-вече по-възрастните поколения, все още съхраняващи травматичната памет, са по-склонни да гласуват „етнически“, докато в настоящия век на преден план излизат други основания, приближени в по-голяма степен към специфично политическото (вж. с. 116). Подобни различия се очертават и при анализа на дейността на избраните политически представители от общността. Дори фактът, че в типичния случай народните представители или включените в изпълнителната власт се ангажират главно с местни проблеми, не дава яснота „кое преобладава – местният патриотизъм или общностната привързаност“ (с. 142). Това четем в *заключението* на дисертационния труд, в което накратко се обобщават резултатите от изследователския процес.

Заслужава да се споменат и двете *приложения* на дисертацията – за българите мюсюлмани в Народното събрание и в местната власт (кметове, общински съветници) през изследвания период – които за пореден път показват детайлните познания на автора в изследователското му сфера.

Шесто. В дисертационния труд на Милен Журналов несъмнено са налични приноси моменти в това изследователско поле.

Самият факт, че е извършено задълбочено изследване на слабо изучени страни на българската политическа действителност е достатъчно значим в това отношение.

Изводите, свързани с връзката между (етническо) самоопределение и политическо поведение и действие, могат да се считат за принос на автора в несвършващите дебати по тази тематика.

Силно впечатление прави събирането и вкарването в научен оборот на много подробна и достоверна информация за политическото представителство на българите мюсюлмани, която сякаш не е пропуснала нито една отделна личност, част от този процес.

Принос представлява и извършеното от автора качествено изследване на един труден за тази дейност терен. Направените интервюта обогатяват аналитичната картина на мотивации и оценки, като особено важно е, че в повечето случаи Журналов е избягнал изкушението да преувеличава значението на отделни изказвания.

Седмо. В края бих искал също да потвърдя, че трудът *отговаря и на формалните изисквания* за подобен род изследователски продукт, заложен в съответните законови и други нормативни документи. Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертацията. Самооценката на приносите има своите основания. Налице са и изискваните

три публикации по темата на доктората, макар че посочените в автореферата техни библиографски данни не са пълни и не може да се добие цялостна представа за тях.

Стилът на автора е подчертано академичен. Все пак се срещат отделни, макар и ненатрапващи се, повторения (например на с. 60, 78, 83, 114, 127).

Естествено към дисертационния труд могат и да се отправят някои бележки, и да се посочат възможности за подобрене. Някои от тях бяха подсказани в горния текст. По-скоро с поглед към евентуална бъдеща работа по текста, ми се струва също, че е било възможно по-пълноценно използване на електоралната статистика (например динамика на електоралното участие и неучастие и др.).

Но заключението ми е ясно: представеният дисертационен труд е сериозно изследователско постижение, което ще предизвика заслужен интерес сред учените в тази област. Неговият автор е показал способности за самостоятелно изследване, демонстрирал е отлично познаване на своето научно поле, успешно е приложил необходимите за постигане на целите на труда методи на анализ.

Всичко това ми дава основанията да изразя без колебание своята подкрепа за присъждането на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 3.3. Политически науки на Милен Журналов.

София, 15 май 2023 г.

доц. д-р Добрин Канев